

УДК 342.9(477)

А.М. ЧОРНА, канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ АУДИТУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Ключові слова: аудит, аудиторська діяльність, система фінансового контролю

Важливе значення в умовах формування ринкових відносин набуває аудиторський фінансовий контроль (аудит).

На сьогодні дефініція терміну «аудит» та «аудиторська діяльність» досліджена та надана науковцями-юристами. Але слід зазначити, що ці точки зору, у свою чергу, викликають дискусію у більшості учених, на думку яких автори дають занадто коротке та спрощене визначення, не враховуючи сутнісних ознак.

З цього приводу справедливо наголосили економісти Л. Сухарева та І. Дмитренко, що «визначення аудиту по суті не однозначні і потребують наукового обґрунтування і упорядкування» [1, с.9].

Згідно ст.3 Закону України «Про аудиторську діяльність», аудит – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів [2].

У міжнародних стандартах з аудиту поняття «аудит» розкривається як «перевірка фінансових звітів або віднесеної до них фінансової інформації об'єкта незалежно від того, приносить прибуток або ні, його розміри і форми організації, коли така перевірка здійснюється з метою вираження подальшої думки» [3, с.9].

Розвиваючи цю тему, А. Аренса і Дж. К. Лоббека указують на наступне визна-

чення суті аудиту «це процес, за допомогою якого компетентний незалежний працівник нагромаджує і оцінює свідчення про інформацію, яка підлягає кількісній оцінці і належить до специфічної господарської діяльності, з метою визначення і вираження у своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації встановленим критеріям» [4, с.7]. Дане визначення, у порівнянні з іншими, у більшому ступені розкриває його сутність, але не дозволяє чітко окреслити предмет аудиторського фінансового контролю.

Наприклад, Р. Адамс дав класичне визначення суті аудиту, за яким аудит (auditing) – це процес, за допомогою якого компетентний незалежний працівник нагромаджує й оцінює свідчення про інформацію, яка піддається кількісній оцінці і стосується специфічної господарської системи, з тим щоб визначити і виразити у своєму висновку ступінь відповідності цієї інформації установленим стандартам. Отже Р. Адамс вказує, що аудит суто практична діяльність [5, с.57].

В. Андреев пише: «Аудиторська діяльність – це форма фінансового контролю, організована на комерційній основі, поряд з фінансовим контролем, який здійснюється у межах законодавства спеціально уповноваженими на те державними органами» [6, с.23]. Однак, фінансовий контроль проводиться не тільки «спеціально уповноваженими на те державними органами», а мають місце також місцевий і внутрішньогосподарський, в тому числі і корпоративний, фінансовий контроль, що здійснюються не тільки органами держави.

Описуючи історію виникнення і розвитку аудиту В. Сопко, В. Шило, Н. Верхоглядова, С. Ільїна, О. Брадул вважають, що аудит – це необхідна своєрідна експертиза бізнесу, фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, за допомогою якої визначаються критерії достовірності показників фінансової діяльності, ведення обліку та аналізу [7, с.19].

Історично у світовій практиці законодавство формувалося з урахуванням регулювання власне аудиту – недержавного фінансового контролю, здійснюваного спеціалізованими суб'єктами. Результатом аудиту є висновки

про стан фінансової (бухгалтерської) звітності – реальності статей балансу, достовірності бухгалтерського обліку, законності і доцільності господарських операцій.

Аудит спрямований на забезпечення майнових інтересів як конкретних осіб: власників (засновників та учасників), самих юридичних осіб, їх кредиторів, інвесторів, так і інших осіб, які використовують фінансову (бухгалтерську) звітність перевірених осіб.

Останнім часом багато уваги приділяється підвищенню ефективності системи управління в організаціях, і, перш за все, системі внутрішнього контролю. Це призвело до того, що суб'єкти аудиторської діяльності стали враховувати зміни потреб клієнтів, оптимальний варіант для яких – вирішення комплексу проблем, з якими їм доводиться стикатися в процесі господарської діяльності (фінансово-бухгалтерських, правових, кадрових, маркетингових, управлінських і т.д.) за допомогою одного «радника». Аудитори стали більше займатися консультаційною діяльністю, ніж безпосередньо аудитом. Тому аудиторську діяльність нерідко визначають як своєрідну експертизу бізнесу. Суб'єкти аудиторської діяльності надають різного роду супутні аудиту послуги, нерідко в літературі іменуються «консалтинг».

Серед практиків досить поширена точка зору, згідно з якою надання (принаймні, понад деякого обсягу) консультаційних послуг з бухгалтерського обліку клієнтам, є порушенням принципу незалежності. На нашу думку, консультування клієнтів не є порушенням принципу незалежності до тих пір, поки аудиторська фірма або аудитор не бере на себе обов'язки ведення або відновлення бухгалтерського обліку на рівні бухгалтерських реєстрів відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [8]. В іншому випадку будь-яка рекомендація щодо виправлення знайденої в процесі аудиту бухгалтерської помилки, відображена в письмовій інформації аудитора керівництву господарюючого суб'єкта, може вважатися неприпустимим консультуванням. Дана точка зору підкріплюється також поло-

женнями ст.3 Закону про аудиторську діяльність, в якій «інші аудиторські послуги» зазначені як пов'язані з їх професійною діяльністю, зокрема, по веденню та відновленню бухгалтерського обліку, у формі консультацій з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності, експертизи і оцінки стану фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Відповідно до ст.3 Закону України «Про аудиторську діяльність», аудиторська діяльність – це підприємницька діяльність, яка включає в себе організаційне і методичне забезпечення аудиту, практичне виконання аудиторських перевірок (аудит) та надання інших аудиторських послуг.

Таким чином, поняття «аудиторська діяльність» включає поняття «аудиту» як виду незалежного фінансового контролю, здійснюваного в якості підприємницької діяльності, і «інші аудиторські послуги». Поняття «інші аудиторські послуги», має відображати наступні моменти: по-перше, вони здійснюються в режимі підприємницької діяльності, по-друге, не є фінансовим контролем, по-третє, сприяють оптимізації господарської діяльності з метою раціоналізації витрат та збільшення прибутку.

З урахуванням вищезазначеного можна дійти висновку, що аудиторська діяльність – підприємницька діяльність аудиторських фірм і аудиторів, що включає аудит і надання інших аудиторських послуг, яка здійснюється з метою контролю, раціоналізації й оптимізації фінансової діяльності юридичних осіб та приватних підприємців.

Аудит – це підприємницька діяльність з незалежної перевірки бухгалтерського обліку та фінансової (бухгалтерської) звітності юридичних осіб та приватних підприємців (клієнтів) з метою встановлення її достовірності, відповідності порядку ведення бухгалтерського обліку законодавству України, з одного боку, з іншого – це вид адміністративно-правового впливу на делікти (правопорушення у фінансовій сфері).

Надання інших аудиторських послуг – це діяльність з надання послуг у сфері фінансів, економіки та права відповідно до стандартів аудиту, затверджених Аудиторською палатою України.

Аудиторський контроль відноситься до зовнішнього фінансового контролю, що здійснюється поряд із державним, місцевим, відомчим фінансовим контролем та контролем власника. У них різні об'єкти та завдання, хоча багато спільного у прийомах, та, по суті, в кінцевій меті – зміцнення фінансової дисципліни.

Об'єктом державного, місцевого та відомчого контролю є, в основному, централізовані грошові фонди, фінансові потоки держави та місцевого самоврядування, аудиту та контролю власника – переважно децентралізовані. Відмінність можна провести і за методами контролю. Для органів державного, місцевого та відомчого контролю – це ревізії, тематичні перевірки для аудиторських фірм та аудиторів – аудиторська перевірка, контролю власника – службове розслідування та тематична перевірка.

Ревізія (від латинського «revisio» – «перегляд» [9, с.37]) – основна форма контролю. Являє собою систему обов'язкових контрольних дій по документальній і фактичній перевірці законності й обґрунтованості скоєних у ревізуємому періоді господарських та фінансових операцій для встановлення правильності їх відображення в бухгалтерському обліку та звітності, а також законності дій керівника і головного бухгалтера (бухгалтера) та інших осіб, на яких відповідно до законодавства України та нормативними актами покладено відповідальність за їх здійснення.

Основною метою ревізії є виявити господарські й фінансові порушення, зловживання, факти безгосподарності, розкрадання, марнотратства, визначити причини та умови, які їм сприяли, і винних у цьому осіб, ужити заходів до відшкодування завданого збитку, розробити заходи з усунення недоліків і порушень, а також притягнути до відповідальності (адміністративної чи кримінальної) осіб, які допустили правопорушення.

Ревізія здійснюється спеціальною уповноваженою ревізійною групою після виконання

господарських операцій за певний період. Виявлені під час ревізії недоліки та порушення чинного законодавства, нормативно-правових актів, які регулюють господарську діяльність, взаємовідносини з бюджетом обґрунтовуються системою доказів з визначенням розмірів збитків, втрат, нестач, конкретизацією винних службових осіб, матеріальної та правової відповідальності.

Повна комплексна ревізія фінансово-господарської діяльності будь-якого суб'єкта складається з цілої низки розділів, заходів, дій, етапів.

Перевірка являє собою форму контролю окремих сторін чи тематичних питань фінансово-господарської діяльності підприємств та організацій, або форму фінансового контролю, яку застосовують в органах виконавчої влади при одержанні й перевірці показників звітності [10, с.23].

На основі акта ревізії вживаються заходи щодо усунення виявлених порушень фінансової дисципліни, до відшкодування заподіяної шкоди; винні притягуються до відповідальності; розробляються пропозиції щодо попередження порушень фінансової дисципліни. При виявленні порушень, за які передбачена кримінальна відповідальність, органи державного і місцевого фінансового контролю зобов'язані передати матеріали ревізії або перевірки в правоохоронні органи, що не є обов'язком аудиторів.

Слід зазначити, що, з одного боку, здійснення фінансового контролю входить до компетенції державних та місцевих фінансових органів, наприклад, Рахункової палати України. В ст.7 Закону України «Про Рахункову палату» [11] встановлені повноваження Рахункової палати проводити фінансові перевірки, ревізії в апараті Верховної Ради України, органах виконавчої влади, Національному банку України, Фонді державного майна України, інших підзвітних Верховній Раді України органах, а також на підприємствах і в організаціях незалежно від форм власності, а також залучати до проведення перевірок, ревізій та обслідувань на договірних засадах кваліфікованих спеціалістів і фахівців-експертів з ін-

ших установ і організацій, а також працівників інших державних контрольних, податкових і правоохоронних органів з оплатою їх праці в необхідних випадках за рахунок власних коштів.

В силу багатьох причин Рахункова Палата України, так само як і інші органи державного фінансового контролю, в тому числі, в силу своєї нечисленності здатна охопити контрольними заходами тільки незначну частину користувачів державних коштів.

С іншого боку, в Законі про аудиторську діяльність чітко визначено перелік випадків, коли здійснюється обов'язковий незалежний аудит (ст.8). Але відповідно до законодавства дані об'єкти входять і в спектр контрольних повноважень Рахункової палати, якщо вони використовують державні кошти або перебувають у державній власності. Таким чином, оскільки економічні та фінансові сфери, в яких здійснюються ці види контрольної діяльності, тісно взаємопов'язані, існує проблема організації взаємодії аудиту з державним та місцевим фінансовим контролем.

Тільки при відповідній координації дій усіх контрольних органів можна досягти мети фінансового контролю. Але в цьому випадку виникає проблема довіри контрольних органів один до одного, особливо до аудиторських організацій.

Законодавче поле України постійно змінюється. І в цих умовах пріоритетом у роботі Рахункової палати є пошук проблемних моментів у фінансовій системі держави, через які «витікають» державні ресурси. Рахункова палата не тільки виявляє порушення, але й визначає причини, які призводять до них, вказує шляхи усунення порушень і запобігання їм у майбутньому.

Таким чином, на нашу думку, починає розвиватися методологічне взаємодія двох різних інститутів фінансового контролю, але вирішальних принципово спільні завдання.

Органи державного фінансового контролю та незалежні аудитори, аудиторські організації аж ніяк не є конкурентами, а навпаки, кваліфікований та незалежний аудит може бути вагомим підтримкою в роботі державних ор-

ганів фінансового контролю та позитивно впливати на підвищення ефективності їх роботи, на повноту й якість виконання ними функцій і поставлених перед ними задач.

Одним із важливих питань удосконалення системи фінансового контролю є використання інформаційних ресурсів систем внутрішнього (внутрішньогосподарського) контролю, однією з яких є внутрішній аудит.

Внутрішньогосподарський фінансовий контроль – це діяльність спеціалізованих органів і підрозділів організації (господарюючого суб'єкта) щодо забезпечення законності, достовірності та економічної доцільності здійснюваних господарських операцій, використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Контрольні органи, у тому числі органи фінансової інспекції, діють з метою аналізу доцільності та підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності організації, забезпечення дотримання вимог законодавства. Існуючі умови контролю не забезпечують можливості здійснювати постійний моніторинг фінансово-господарської діяльності об'єкта управління, а тому неможливо своєчасно врахувати і скорегувати зовнішні та внутрішні умови його діяльності.

Внутрішній аудит важливий для великих і середніх організацій, що характеризуються ускладненою структурою і різноманітністю видів діяльності. Під внутрішнім аудитом слід розуміти спосіб організації внутрішнього контролю функціонування всіх ланок управління організацією, який здійснюється співробітниками спеціалізованого підрозділу з метою допомоги адміністративному апарату організації.

Функціями внутрішнього аудиту є оцінка:

1) адекватності систем контролю – здійснення перевірок ланок управління, надання обґрунтованих пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і рекомендацій щодо підвищення ефективності управління;

2) ефективності діяльності – здійснення експертних оцінок різних сторін функціонування організації та надання обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення.

Разом із тим, система внутрішнього аудиту не завжди дозволяє досягти цілей, заради яких вона створена. По-перше, це пов'язано з тим, що діяльність суб'єкта має бути ефективною, а створення та підтримку засобів контролю неминуче вимагає витрат, і чим надійніше передбачається контроль, тим вище повинні бути витрати на нього. По-друге, слід враховувати суб'єктивний людський фактор. Оскільки у процесі обліку на господарюючому суб'єкті можуть допускатися помилки та хибно тлумачитися інструктивні матеріали, необхідно визначити у зв'язку з цим ризик системи внутрішнього контролю. Тобто є ймовірність того, що засоби внутрішнього контролю не будуть своєчасно виявляти суттєві викривлення бухгалтерської звітності [12, с.425–434].

Зовнішні аудитори в Україні, в силу певних обставин, сьогодні взаємодіють з відділами внутрішнього аудиту не так тісно, як їхні закордонні колеги. Так, згідно з чинними нормативно-правовими актами зовнішній аудит проводиться незалежною аудиторською організацією або індивідуальним аудитором, які повинні слідувати і дотримуватись у своїй практичній роботі встановлені законодавчі та інші правила (стандарти) аудиторської діяльності. До кваліфікації незалежних зовнішніх аудиторів висуваються єдині загальноприйняті вимоги, а їх діяльність здійснюється в установленому нормативно-правовими актами порядку.

До вітчизняних внутрішніх аудиторів подібні вимоги не висуваються. Сьогодні український внутрішній аудит істотно відрізняється не тільки від зовнішнього аудиту, але й від внутрішнього аудиту в зарубіжних країнах. Їх відмінність полягає у наступному:

1) незалежність внутрішнього аудитора умовна, оскільки визначається його підпорядкованістю в організації. Відсутні правові норми, що підкреслюють незалежність внутрішніх аудиторів від безпосереднього впливу керівництва економічного суб'єкта і його лінійних підрозділів;

2) відсутні професійні стандарти діяльності внутрішніх аудиторів;

3) немає єдиних вимог до професійного та освітнього рівня внутрішніх аудиторів.

Слід зазначити, що сьогодні головна відмінність внутрішніх і зовнішніх аудиторів в Україні не в цілях та завданнях, які вони покликані вирішувати, а в тому, що на практиці внутрішнім аудитом на вітчизняних підприємствах називаються служби та підрозділи, які не в змозі виконати функції і завдання, властиві поняттю внутрішнього аудита.

Після завершення аудиторської перевірки службою аудиту складається аудиторський висновок (звіт), в якому міститься вичерпна думка аудиторів про відповідність представленої фінансової та іншої інформації банку та його установ дійсному стану справ. При цьому аудитори виходять з того, що вони проводять перевірки в інтересах банку і повинні допомагати керівництву банку та його установ краще виконувати їх функції.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що аудит – це форма фінансового контролю та елемент адміністративно-правового механізму протидії адміністративним деліктам, порушенням фінансової дисципліни (тіньовим проявам), сутність і завдання якого відповідають основним положенням сучасної адміністративно та фінансово-правової науки, теорії детінізації економіки, покликаних створити економічні, організаційні та правові передумови детінізації економічних відносин. Аудит – це вид підприємницької діяльності, бо він, з одного боку, регулюється як і всі інші види підприємницької діяльності, з іншого, як специфічний вид контрольної діяльності стосовно його підприємницької спрямованості має певні адміністративно-правові обмеження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про аудиторську діяльність» : від 21.04.2011 р., № 3273–VI // ВВР України. – 2011. – № 44. – Ст. 462.

2. Сухарева Л. А. Внутренний аудит: организация и методология : науч.-практ. пособие / Л. А. Сухарева, И. Н. Дмитренко. – Донецк : Дон ГУЭТ, 2000. – 75 с.

3. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики / пер. з англ. – К. : ІАМЦ АУ «СТАТУС», 2006. – 1152 с.

4. Арене А. Аудит / А. Арене, Дж. Лоббек ; пер. с англ. ; гл. ред. серии проф. Соколов Я.В. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 560 с.
5. Адамс Р. Основы аудита / Адамс Р. ; пер. с англ. ; под ред. Я. В. Соколова. – М. : Аудит ; ЮНИТИ, 1995. – 398 с.
6. Андреев В. К. Правовое регулирование аудита в России / Андреев В. К. – М. : Инфра-М, 1996. – 128 с.
7. Організація і методика проведення аудиту : навч.-практ. посіб. / В. В. Сопко, В. П. Шило, Н. І. Верхоглядова, С. Б. Ільїна, О. М. Брадул. – К. : Професіонал, 2006. – 576 с.
8. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» : від 16.07.1999 р., № 996–XIV // ВВР України. – 1999. – № 40. – Ст. 365.
9. Усач Б. Ф. Контроль та ревізія : підручник / Усач Б.Ф. – 7-ме вид., перероб. і доп. – К : Знання-Прес, 2008. – 263 с.
10. Державний фінансовий контроль : навч.-метод. посіб. [для самост. вивч. дисципліни] / Н. С. Вітвицька, І. Ю. Чумакова, М. М. Коцупатрій, М. Т. Фенченко. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
11. Закон України «Про Рахункову палату» : від 11.07.1996 р., № 315/96–ВР // ВВР України. – 1998. – № 24. – Ст. 137.
12. Облік і аудит у банках : підручник / А. М. Герасимович, Л. М. Кіндрацька, Т. В. Кривов'яз та ін. ; за заг. ред. проф. А. М. Герасимовича. – К. : КНЕУ, 2004. – 536 с.

Чорна А. М. Місце та значення аудиту в системі фінансового контролю в Україні / А. М. Чорна // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1154–1159 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13hamkvu.pdf>

Розглянуто проблемні питання місця та значення аудиту в системі фінансового контролю. Встановлено, що аудит – це форма фінансового контролю та елемент адміністративно-правового механізму протидії адміністративним деліктам, порушенням фінансової дисципліни (тіньовим проявам), сутність і завдання якого відповідають основним положенням сучасної адміністративно та фінансово-правової науки, теорії детінізації економіки, покликаних створити економічні, організаційні та правові передумови детінізації економічних відносин.

Чорная А.Н. Место и значение аудита в системе финансового контроля в Украине

Рассмотрены проблемные вопросы места и значения аудита в системе финансового контроля. Установлено, что аудит – это форма финансового контроля и элемент административно-правового механизма противодействия административным деликтам, нарушениям финансовой дисциплины (теневым проявлениям), сущность и задачи которого отвечают основным положениям современной административно и финансово-правовой науки, теории детенизации экономики, призванных создать экономические, организационные и правовые предпосылки детенизации экономических отношений.

Chorna A.N. The Place and Importance of Audit in the System of Financial Control in Ukraine

The problem questions of place and value of audit are in-process examined in the financial checking system. It is established that the audit – a form of financial control and an element of administrative and legal mechanism to combat administrative delicts, violations of financial discipline (shadow manifestations), the nature and objectives which are consistent with the basic provisions of the modern administrative, financial and legal science, the theory of economic detenization designed to create economic, organizational and legal prerequisites detenization economic relations